KONJUNKTURBAROMETER
for Sør- og Vestlandet

Januar 2016

« Mer krevende tider, men vi kommer styrket ut av det

KREVENDE HØST – STABILE UTSIKTER SIDE 10 • RINGVIRKNINGENE AV OLJENEDGANGEN BRER OM SEG SIDE 14
HØYERE ARBEIDSLEDIGHET SIDE 20 • FORSKJELLEN MELLOM FYLKENE REDUSERES SIDE 22 • BUNNEN ER IKKE NÅDD SIDE 24

03 LEDER

04 PROGNOSER

05 BEDRIFTSUNDERSØKELSEN I FEM PUNKTER

06 SCENARIER

08 DEN NYE OLJEN FINNES IKKE

10 KREVENDE HØST – STABILE UTSIKTER

12 HISTORISK STOR UFORUTSIGBARHET

14 RINGVIRKNINGER AV OLJENEDGANGEN

16 KLIMAREVOLUSJON OG INDUSTRISUKSESS

18 ENTREPRENØRENE TRENGER MER JOBB

20 ARBEIDSLEDIGHETEN VIL STIGE

22 MINDRE REGIONALE FORSKJELLER

24 BUNNEN ER IKKE NÅDD

25 MØTER UTFODRINGENE MED INNOVASJON OG MILJØ

26 PÅ AGDER HOLDER FOLK PUSTEN

29 VERDEN, NORGE OG OLJEPRISEN

30 APPENDIX

31 UTGIVELSER

Dette er Konjunkturbarometeret

For bedrifter og privatpersoner er planlegging viktig. Det gir ambisjon, retning og målrettethet for den daglige driften. Hvilke drivkrefter som er mest relevante, varierer. For noen er det lokal eller regional utvikling i en eller annen forstand som er viktigst. For andre er det nasjonal. Mens for atter andre er det globale drivkrefter som er viktigst. Vår økonomi består av mye, fra varehandel, bil, hus, mat, olje, gass, fisk og aluminium – for å nevne noen.

I Konjunkturbarometeret analyserer vi hoveddrivere som er relevante for mange som leder bedrifter, jobber og bor i Hordaland, Rogaland og Agder. Både analysene og innsikten fra svarene i bedriftsundersøkelsen kan gi forståelse for muligheter og utfordringer i næringsliv og arbeidsliv.

Det handler om å gi næring til næringslivet.

ANSVARLIG UTGIVER:
SPAREBANK 1 SR-BANK

Innholdsproduksjon: SpareBank 1 SR-Bank
og Morten Helliesen, *www.agent.no*
Foto: Foto: Jan Inge Haga (forside, s. 9, 13, 19 og 26)
Tizir Titanium & Iron (s. 16–17)
TEVAS (s. 25)
Colourbox (s. 6–7)
Shutterstock (s. 7)

Magasindesign: SpareBank 1 SR-Bank og Trond Thorsen
Trykk: Kai Hansen Trykkeri
Redaksjonen ble avsluttet 28. desember 2015
Utgivelsesdato: 6. januar 2016
PDF-versjon: *www.sr-bank.no/konjunkturbarometer*

Vi må ha blikket langt nok frem

Jeg mener det er viktigere enn noen gang å se framover og lengre enn bare det kommende året. Det planlegges store investeringer i vår landsdel som vil få stor betydning i mange år framover. Ryfast og Rogfast vil gjøre Rogaland om til et nesten ferjefritt fylke. Rogfast vil i tillegg binde Hordaland og Rogaland mye tettere sammen. Både selve byggingen, og til syvende sist effekten av lettere adkomst mellom de to fylkene, vil ha store positive effekter for oss alle. Utbedring av E39 mellom Agder og Rogaland vil ha samme virkning. Store investeringer innen infrastruktur i regionen vil styrke vår samlede konkurransekraft både i et nasjonalt perspektiv og et internasjonalt perspektiv.

Jeg tror at 2016 blir det året hvor vi bygger en god og solid bro inn i framtiden. Derfor er det viktig å bidra til omstilling av næringslivet. SpareBank 1 SR-Bank, sammen med andre, har satt i gang tiltak som skal bidra til at næringslivet kommer styrket og mer diversifisert ut av disse utfordrende tider.

Jeg velger å være optimist på vegne av landsdelen. Morgendagens vinnere blir de som er handlekraftige og tilpasser seg i skiftende tider, griper muligheter og er finansielt robuste.
2015 er historie. Det er tid for å reflektere over året som er gått, på situasjonen og utsiktene fremover. Ved inngangen til 2015 hadde oljeprisen begynt å falle. Gjennom året ble imidlertid prisfallet dypere og mer langvarig enn vi hadde ventet. Motstandskraften i norsk økonomi har likevel vært god. Arbeidsledigheten har steget, men er fortsatt lav i en internasjonal målestokk. Vår landsdel, Hordaland, Rogaland og Agder, har naturlig nok merket oljenedgangen mest.

Høsten har vært preget av ringvirkninger fra oljeprisfallet. Også andre bransjer begynner å merke konsekvensene av lavere aktivitet innenfor olje og gass. Nedbemanninger demper privat etterspørsel, fører til flere arbeidsledige og gir noe press på boligpriser i Rogaland. Vest-Agder og Rogaland har nå noe høyere arbeidsledighet enn resten av landet. I Hordaland er ledigheten noe lavere enn for landsgjennomsnittet.

Fallet i oljeaktivitet har gjort det lettere for andre selskaper å få tilgang til kompetanse. Lav i rente gir økt aktivitet og den svake kronen gjør norske varer og tjenester mer konkurransedyktige. Sterke statsfinanser og økt bruk av oljepenger bidrar til å dempe nedgangen i landsdelen og i Norge som helhet.

Oljeprisen forventes å forbli lav det nærmeste året. Bedriftene i regionen tilpasser seg dette på ulike måter. Stemningen blant de 600 bedriftene i vår undersøkelse har falt litt siden forrige undersøkelse, men signaliserer en fortsatt tilnærmet stabil utvikling for 2016. Størst nedgang i forventninger, ser vi blant bedrifter i Hordaland og blant virksomheter innen bygg og anlegg. Industrien har noenlunde uendrede forventninger, mens varehandelsbedriftene har noe lavere forventninger.

Det er fortsatt regionale forskjeller. Bedriftene i Rogaland har lavest forventninger, mens virksomhetene på Agder og i Hordaland har et mer nøytralt syn på 2016. Landsdelen vår er sammensatt og vi er ikke bare avhengige av oljevirksomhet. Vi må huske at en del andre sektorer fortsatt har god aktivitet som generer gode inntekter.

Alt i alt har høsten vært utfordrende for regionen vår. Men jeg ser også tegn til at næringslivet er i gang med omstilling. Regionen har vært gjennom betydelige endringer før. Nå testes og utfordres omstillingsevnen og skapertrangen på ny. Jeg mener næringslivet både har evne og vilje til å møte framtiden på en god måte. For noen innebærer denne brytningsfasen betydelige utfordringer, mens det for andre byr på mange muligheter. Det er viktig å minne oss om at brytningstid ofte også innebærer store muligheter.

Arne Austreid
administrerende direktør

Våre prognoser

Prognosene som presenteres nedenfor er basert på de vurderinger som framkommer i øvrige deler av Konjunkturbarometeret. Vi søker å hensynta viktige drivkrefter, herunder oljepris, renter, valutakurs og statsfinanser, samt hvordan bedriftene vurderer utsiktene.

Vi anslår en nokså normal vekst i verdensøkonomien, at oljeprisen kommer opp til omkring 50-55 USD per fat i 2016, vekst på 1,5 prosent i Norge og noe høyere arbeidsledighet i vår region.

Lave renter, svak valutakurs og solide statsfinanser støtter norsk økonomi og regionen.

Fremtiden er alltid usikker og det er betydelig usikkerhet rundt våre anslag. For tiden er det ekstra høy usikkerhet hva gjelder oljepris – samt hvordan oljeprisnedgangen påvirker norsk økonomi og vår region. Vi forutså ikke at oljeprisen skulle forbli lav i 2015. Norsk økonomi utviklet seg likevel omtrent som vi ventet. Arbeidsledigheten i vår region økte noe mer enn ventet.

Kyrre M. Knudsen
sjeføkonom

	2014	Gj.snitt 2015	2016	2017	2018–20
Vekst i verdensøkonomi	**3,4**	**3,1**	**3,4**	**3,3**	**3**
USA	2,4	2,5	2,6	2,25	2
Eurosonen	0,9	1,5	1,6	1,25	1
Kina	7,3	6,75	6,25	6	5
Oljepris *	**95**	**50**	**50**	**60**	**73**
Norsk økonomi (BNP Fastlands-Norge)	**2,2**	**1,25**	**1,5**	**2,25**	**2**
Arbeidsledighet (NAV)	2,7	3,0	3,3	3,2	3,2
Sysselsetting	1,1	0,7	0,4	0,75	0,75
Oljeinvesteringer**	210'	-12,5	-15	-5	0
NOK/USD	7,4	8,0	8,5	8,0	7,5
NOK/EUR	9	8,95	9,25	8,75	8,5
5 års swaprente	1,4	1,5	1,25	1,75	2,0
Styringsrente Norge	1,25	1,125	0,5	0,675	1,25
Regionen					
Arbeidsledighet Rogaland	2,2	3,4	4,75	4,25	3,5
Arbeidsledighet Hordaland	2,3	2,8	3,5	3,5	3,5
Arbeidsledighet Agder-fylkene	3,2	3,8	4,5	4,25	4,0
Sysselsetting Rogaland	1	-0,5	-0,5	0,5	0,5
Sysselsetting Hordaland	1	0	0	0,5	0,5
Sysselsetting Agder-fylkene	1	-0,7	-0,5	0,5	0,5
Boligpris Rogaland	0	0	-6	1	2
Boligpris Hordaland	4	9	5	4	2
Boligpris Agder-fylkene	0	5	2	2	2
Leiepris næringseiendom Rogaland		1 575 kr/m²	-5	0	5
Leiepris næringseiendom Hordaland		2 000 kr/m²	-5	0	4
Leiepris næringseiendom Agder-fylkene		1 450 kr/m²	-2	0	1

*) nominell USD/fat **) som angitt av Statistisk Sentralbyrå (SSB). Nominelle tall.
Alle tall er årlig endring med mindre annet fremgår.

Bedriftsundersøkelsen i 5 punkter

1 Krevende høst – stabile utsikter

Mange bedrifter har merket oljenedgangen for alvor etter sommeren. Likevel er utsiktene fremover nokså stabile.

2 Ringvirkningene av oljenedgangen brer om seg

Flere sektorer merker nedgang. Særlig bygg og anlegg, og til dels varehandelen, har noe mer dempede utsikter til det kommende året. Industrien holder seg uendret på et dempet nivå, mens oljeservice ligger på et veldig lavt nivå. Øvrig industri er mer positiv til fremtiden.

3 Høyere arbeidsledighet

Den svake høsten har bidratt til at en del bedrifter kommer til å justere bemanningen noe ned neste år.

4 Forskjellen mellom fylkene reduseres

Agder og Hordaland, som er lavere enn forrige måling, venter nøytral utvikling. Rogaland ligger uendret på et lavt nivå med flere negative enn positive bedrifter.

5 Bunnen er ikke nådd

Bedriftene venter fortsatt nedgang i ordrereserve, samt investeringer og lønnsomhet. Dette tilsier at det blir noe svakere før det snur. Etter hvert som de negative impulsene fra oljenedgangen avtar, vil nedgang avledes av oppgang. Vi tror bunnen nås innen 12 til 18 måneder.

Sjeføkonomens kommentarer til bedriftsundersøkelsen

1. Det er helt klart at en del bedrifter møter utfordringer nå, men samtidig synes jeg det er en imponerende evne og vilje i bedriftene til å gjøre de justeringer som må til for å tilpasse seg en ny virkelighet
2. Det er også viktig å få frem at bildet er nyansert. Man bør lese bedriftsundersøkelsen nøye i disse dager – for det er også en del lyspunkter. Industrien utenom olje, og andre sektorer, ser faktisk ut til å få så kraftig drahjelp fra svak kronekurs at det ser bedre ut nå enn tidligere i høst
3. Bedrifter som retter seg mot husholdninger, og som løftes av lav rente, gjør det bedre enn gjennomsnittet. Varehandelen illustrerer dette. Oljenedgangen trekker ned oljebedrifter, og i økende grad bygg og anlegg.

Kyrre M. Knudsen
sjeføkonom

Scenarier for regionens framtid

Where do we go from here?

RASK TEKNOLOGIUTVIKLING OG GLOBALISERING (+)

STRENGE KLIMA- OG UTSLIPPSKRAV (−)

FÅ KONKRETE KLIMAKRAV (+)

TREG TEKNOLOGI OG MER KONFLIKTER (−)

"Grønt og blått gull"

- Økt samarbeid på tvers av landegrenser
- Unngår for stor global oppvarming
- Global klimaavtale gir krav om reduserte utslipp
- God vekst både internasjonalt, særlig i framvoksende økonomier, og i Norge
- Grønn og fornybar energi skyter fart
- Norge satser massivt på grønn energi og andre framtidens (blå m fl) næringer
- Økt grad av utenlands kapital og eiere, særlig innen grønne og blå næringer
- Mindre økonomiske forskjeller i verden
- Energieffektivitet
- Flere får tilgang til strøm

"Teknologisk tigersprang"

- Massiv satsing på teknologi for å løse klimautfordringen
- Utslipp renses og lagres
- Globalisering
- Energieffektivitet
- Nye forretningsmodeller
- Delingsøkonomi
- Høy vekst i verdensøkonomien
- Høy vekst i regionen
- Lav arbeidsledighet
- Høy sysselsetting

"Klimakaos"

- Stopper driften av forurensende bedrifter
- Sterke begrensninger i markedet
- Hurtig overgang fra fossil til fornybar blir smertefull
- Lav etterspørsel etter fossile brensler
- Fokus på alternativ energi, men tar tid
- Energimangel
- Økende uenighet om fordeling av klimakostnader
- Lav økonomisk vekst i regionen
- Markert oppgang i arbeidsledighet

"Konfliktene kommer"

- Redusert globalt samarbeid og handel
- Økt spenning og flere konflikter
- Handelskriger
- Hard kamp om knappe ressurser fortsetter: Vann, mat og energi
- Spenning i gamle allianser
- Nye allianser dannes
- Lav vekst i verdensøkonomien
- Økt innvandringspågang
- Økte økonomiske forskjeller i verden
- Lav økonomisk vekst i regionen
- Høy arbeidsledighet

a. Utgangspunktet for scenariene er spørsmålet: Hva er det egentlig vi lurer på? Vi prøver å komme fram til hva som er det viktigste for regionen framover. Dette kan omfatte mange faktorer, men essensen er at det har noe å gjøre med hvor godt det er å leve, bo og arbeide i regionen.

b. En viktig faktor er således den økonomiske utviklingen (BNP), herunder sysselsetting og arbeidsledighet. Økonomi er viktig fordi det også bestemmer muligheter på andre områder som har betydning for livskvalitet: kjøpekraft, jobb vs fritid, barnehage og utdanningstilbud, eldreomsorg, sosialt sikkerhetsnett, kulturtilbud – for å nevne noen.

c. Hva er så viktige drivkrefter? Offentlige reguleringer, skatt, avgifter, utgifter, infrastruktur, subsidier, CO2 avgift, klima- og miljøtiltak med mer, kan ha mye å si for regionen. Vekst i internasjonal økonomi, og befolkningsvekst nasjonalt og globalt, har stor betydning for Norge og regionen gjennom eksport og import. Valutakursen likeså. Verdens energietterspørsel, -lagring og transport – samt sammensetningen av energietterspørselen kan bety mye. Hvor gode vi er på å tilpasse oss i skiftende tider også viktig.

Den nye oljen finnes ikke

Vestlandet og Agder kan vise til en fantastisk økonomisk vekst. I et land i verdenstoppen i levestandard, har eksempelvis Stavangerregionens innbyggere en inntekt som ligger omtrent 20 prosent over landsgjennomsnittet. Folk her har også en høyere lønn i forhold til utdanningsnivået i resten av landet. Grunnlaget for det hele er en stor og produktiv petroleumsnæring. Det er denne økonomiske posisjonen vi skal forsvare.

Det skjer i en tid hvor vi må forberede oss på at produksjon og investeringer på norsk sokkel faller. Skal vi opprettholde inntekts- og velferdsnivået, er vi nødt til å skape nye arbeidsplasser og sørge for at de mest produktive bedriftene i verden lokaliserer seg her, sier Ragnar Tveterås, leder av innovasjonssenteret ved Universitetet i Stavanger. Har vi det politiske lederskapet for nye og mer krevende tider, er bare ett av spørsmålene professoren stiller.

Tveterås mener spesielt Stavangerregionen ennå ikke har tatt inn over seg hva det vil kreves for å unngå økonomisk stagnasjon og tilbakegang når etterspørselen fra petroleumssektoren svekkes. Framtiden ligger i høyproduktive og kunnskapsintensive bedrifter, påpeker han.

Status
Regionen har lav kapasitet i høyere utdanning i forhold til størrelsen på den regionale økonomien. Vi har heller ikke den kapasitet i forskning og utvikling som andre storbyregioner har. Det ville ikke vært et problem hvis vår regionale økonomi var på et utviklingstrinn med lavt inntektsnivå og lite kunnskapsintensivt næringsliv. Men fordi vi er på inntektstoppen i den vestlige verden, er det et problem.

Regionen har behov for stor innovasjon både gjennom nye grunderbedrifter og eksisterende bedrifter. Vår fremtidige innovasjonsevne og entreprenørielle kapasiteter kan ikke være på landsgjennomsnittet, men må ligge over.

Forutsigbarhet
Eller rettere sagt, mangel på forutsigbarhet. Rogaland så vel som Hordaland og Agder er i stor grad avhengige av utviklingen i oljeprisen i tiden framover. På kort og mellomlang sikt er det ingen som i dag kan si noe sikkert om hvilke vei den vil ta.

Drivkreftene: Innovasjon og kunnskap
Vi trenger flere ben å stå på for å sikre verdiskapingen. Mye handler om et kunnskapsbasert næringsliv. Det er imidlertid farlig å være for orientert mot spesifikke næringer. En region kan heller ikke vedta framtiden, men må i stedet legge forholdene til rette for den og de som vil skape noe nytt.

Hvor veksten vil komme
Mange tror at oljen vil erstattes av noe nytt – Det nye store. Slik er det trolig ikke. Nye næringer vil høyst sannsynlig ikke bli så dominerende som det oljen har vært i forhold til andelen av den totale verdiskapingen.

Det er umulig å si hvilke sektorer og nye produkter som blir vinnere. Det viktigste nå, er å putte så mange lodd inn i lotteriet som mulig. Derfor er den nyskapingen som foregår så viktig. Kun noen få vil lykkes. Men til gjengjeld kan en av dem treffe innertieren.

Hvor kunnskapen skal komme fra
Innovasjon kombinerer gammel og ny kunnskap og skaper verdier. Samarbeidet mellom regioner og universiteter må styrkes, og regionene må kreve mer av universitetene.

Privat vs offentlig
Innovativt entreprenørskap i det omfang vi trenger kommer ikke av seg selv, fordi det private markedet ikke har kapital, kompetanse og risikovilje alene til å tilby infrastruktur. Det er nødvendig med betydelig offentlig medvirkning og finansiering.

Hva slags arbeidsplasser vi trenger
Dersom vi skal forsvare de høye lønningene mange innen oljevirksomheten har hatt, trenger vi nye og høyproduktive arbeidsplasser. Folk må øke kunnskapen og sikre at den lønnen de får, dekker verdiskapingen deres. Klarer vi ikke å øke kunnskapsnivået og verdiskapingen, må lønnen ned.

Region vs region
Framtidens næringsliv handler om økt konkurranse på alle plan, også regionalt. Sammenligner vi regionene Stavanger og Bergen, har sistnevnte både en større og mer allsidig kunnskapsbase og langt

Vi har politiske beslutningstakere som ikke forstår alle aspekter ved det kunnskapsbaserte næringslivet.

Ragnar Tveterås, professor og leder av innovasjonssenteret ved Universitetet i Stavanger

flere arbeidsplasser innen forskning og utvikling enn storbyregionen lenger sør. I tillegg har Bergen festet grepet som landets sjømathovedstad.

Ser vi på Agder, har denne regionen utviklet et internasjonalt orientert næringslivsmiljø innen teknologi for oljebransjen. Spørsmålet nå er hvordan denne kan utvikles videre, eventuelt også inn mot nye næringer.

Hva vi kan – og ikke kan – påvirke
Næringer vil være avhengige av at regionen klarer å tiltrekke seg kunnskapsarbeidere. Regionen kan ikke vedta hvilke næringer de nye kunnskapsintensive arbeidsplassene skal komme i.

Men regionen kan utvikle den myke og harde infrastrukturen som skal gjøre oss attraktive for de høyproduktive bedriftene og hodene. Den harde infrastrukturen er på et vis den enkleste – det handler om å gjøre tilstrekkelige og riktige investeringer innen transport, bygninger og IKT.

Den myke infrastrukturen handler om ulike typer immateriell kapital i regionen som bidrar til å øke bedriftens innovasjonsevne og produktivitet, og til å gi kunnskapsarbeiderne den livskvalitet de krever. Dette omfatter alt fra forskningskapasitet og kapasitet i høyere utdanninger til infrastruktur for entreprenørskap, kulturelt mangfold og toleranse. På noen områder er regionen rimelig bra rustet. Men på avgjørende områder ligger vi betydelig bak storbyregioner vi sammenligner oss med.

Hva med politikerne?
Vi har politiske beslutningstakere som ikke forstår alle aspekter ved det kunnskapsbaserte næringslivet og dets avhengighet av f eks FOU.

Regionen trenger et politisk lederskap som kan ta både de kortsiktige grepene for at de nye kunnskapsintensive arbeidsplassene skal skapes her. Dette er ikke en jobb for en kommune eller fylkeskommune alene, men krever en koordinert innsats av regionale politiske aktører på flere områder. Sentrale områder er påvirkning av nasjonale politikere og myndigheter, øke kapasiteten og kvaliteten i høyere utdanning og forskning, samt bygge en verdensledende infrastruktur for innovasjon og entreprenørskap.

Regionens utfordring er langt mer enn en omstilling – vår utfordring er å foreta en omfattende oppgradering av den infrastrukturen beskrevet her. Det krever også en oppgradering av det politiske lederskapet i regionen.

Vi har utfordringene foran oss, og de er store. Har vi det politiske lederskapet?

Krevende høst – stabile utsikter

Hovedindeksen har siden forrige måling i august 2015 falt fra 49 til 47 prosent. Dermed er det et lite flertall av negative bedrifter (53 prosent) i regionen samlet sett.

Indeksen som har falt mest er vurderingen av den økonomiske utviklingen siste 12 måneder. Den har falt fra 50 til 43 prosent siden sist måling, og tilsier at høsten har vært tøff for mange. Dernest er det verdt å merke seg at utsiktene til bemanning har blitt redusert. Andelen bedrifter som venter oppgang i bemanning er redusert fra 52 til 47 prosent. Det tyder på at en større andel bedrifter må kutte kostnader for å motvirke press på inntekter og lønnsomhet. Flere bedrifter har innsett alvoret og tar nå grep.

Vurderingen av markedssituasjonen neste 12 måneder er omtrent den samme som sist. Dempet etterspørsel og god kapasitet gir fortsatt press på inntjening og lønnsomhet med flere bedrifter som venter nedgang (56 prosent) enn oppgang (46 prosent). Investeringsutsiktene for bedriftene i regionen, samlet sett, svekkes av fallende oljeinvesteringer. Flere bedrifter (57 prosent) venter nedgang investeringene det neste året. 43 prosent av bedriftene venter oppgang.

Det ventes fortsatt fall i ordreressurser (indeks på 46 prosent). Ordrereserven i bedriftene har falt i løpet av 2015. En vesentlig forskjell fra inngangen til 2016 er således at en del bedrifter, særlig oljeservice, starter 2016 med lav ordrereserve, samt lav ordreinngang.

Omsetningsutsiktene på 55 prosent er den eneste av delindikatorene som er høyere enn 50 (som er nøytralt). Nedgang i omsetning og priser i noen markeder, oppveies således av økte priser og omsetning i andre sektorer. Deler av forventet oppgang i omsetning skyldes trolig at den svake kronekursen gir høyere priser på importerte varer og tjenester.

Utviklingen i norsk økonomi har også vært dempet i høst. Norges Bank satte ned renten i slutten av september for å for å støtte konsum og investeringer og dermed dempe nedgangen i norsk økonomi. Styringsrenten settes på bakgrunn av utsikter til priser (inflasjon), økonomisk vekst og stabilitet i det finansielle systemet (gjeldsvekst og boligpriser).

Norges Bank anslår enda lavere rente fremover. Grunnen til at Norges Bank har vært mer tilbakeholdne enn en del andre land med rentenedgang er at de er bekymret for høy vekst i gjeld og boligpriser. Norges Bank ønsker å dempe oppgangen i boligpriser og gjeld. Vi venter at Norges Bank setter ned renten fra 0,75 til 0,25 prosent i 2016.

Bedriftene om utsiktene for egen virksomhet.
Samlet indeks og delindikatorer. Andelen (i prosent) bedrifter som venter oppgang. Resten venter nedgang.

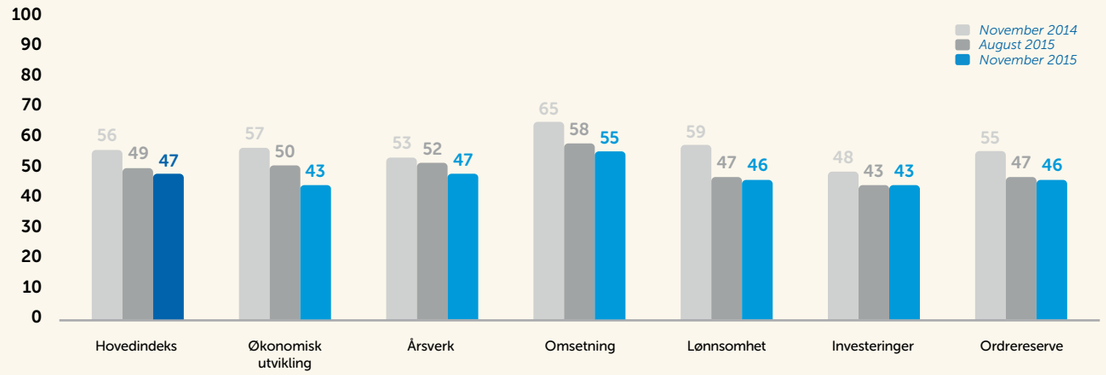

*Hovedindeksen beregnes på bakgrunn av seks delindikatorer: Bedriftenes syn på økonomisk utvikling i løpet av de siste 12 månedene, samt antall årsverk, omsetning, lønnsomhet, investeringer og ordrereserve de kommende 12 månedene. Delindikatorene regnes ut med følgende formel: (Andel forbedring*1) + (Andel ingen endring*0,5) + (Andel forverring*0). Hovedindeksen er gjennomsnittet av delindikatorene. Lys grått er Q4 2014, mørk grått er Q3 2015, blå er Q4 2015.*

Norsk økonomi. Årlig endring i BNP i fastlands-Norge

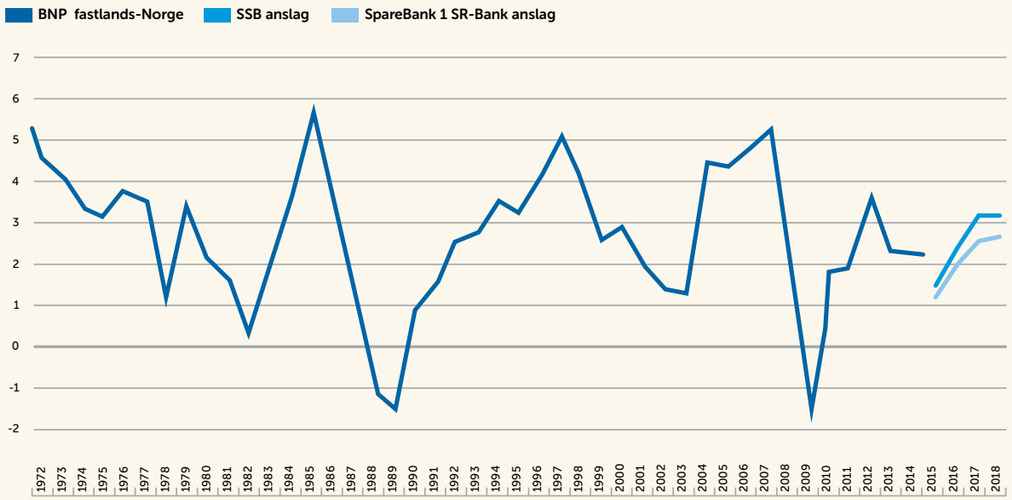

« *Jeg har aldri i mine 34 år i denne bransjen opplevd større usikkerhet og uforutsigbarhet enn nå.*

Det bransjen trenger aller mest i 2016, er forutsigbarhet. Ikke noe er viktigere enn at oljeselskapene deler sine planer for de neste par årene på et mer detaljert nivå. Om man så venter tilnærmet null aktivitet, er det bedre å få klar beskjed enn å leve i det uvisse.

Administrerende direktør i Circle Group, Rolf M. Leknes, har 34 års erfaring fra oljebransjen, men har aldri vært borti en situasjon lik den leverandørindustrien må forholde seg til i dag. Planer som tidligere hadde en varighet på i det minste noen måneder, endres i dag over natten. Planlagte operasjoner settes på vent eller kanselleres med dagers varsel. Å leve med en slik markedssituasjon over tid, er umulig. Ingen leverandører har økonomisk ryggrad til det. Likevel har Leknes tro på framtiden. Selv om tilbudet av olje for tiden er stort i forhold til etterspørselen, kan situasjonen snu raskere enn noen hadde ventet. Det finnes analytikere som mener markedet vil ta seg opp allerede mot slutten av året, viser han til.

Kjøper for å bygge

Circle Group er et porteføljeselskap innen brønnservice, eid av Hitec Vision. Fokus er kjøp av serviceselskaper og virksomheter med unik eller kommersialisert teknologi og tjenester innen boring og brønn. Selskapet ble etablert i august 2014, og har så langt Well Partner inn under paraplyen.

Circle Group har et bredt fokus innen alt som har med brønn og brønnservice å gjøre. "We buy to build", er virksomhetens visjon i en forretningsmodell der kapital knyttes til spisskompetanse, utvikling av ny og unik teknologi og nye tjenester. Virksomheten er som skapt for den konsolideringen som venter i bransjen nå – om bare utsiktene og mulighetene blir klarere.

For det er det det dreier seg om for framtidens konkurransedyktige leverandørbedrifter. Nye måter å tenke og jobbe på. Alt med utgangspunkt i produkter, teknologi og erfaring. Circle Group har en strategi som går ut på å kjøpe og innlemme ulike selskaper. Filosofien er å ha med seg virksomhetenes nøkkelfolk videre, slik at kunnskapen sikres.

Rett tidspunkt, rett timing?

Med vel halvannet års virksomhet bak seg, er det ingen tvil om at Hitec Vision-selskapet har hatt en utfordrende etableringsperiode. Så langt er selskapet WellPartner en del av sfæren, og nye selskaper og aktører er fortløpende til vurdering. Riser, riseinstallasjon, brønnservice, nedihullsteknologi, konsulenter, boreingeniører og ledere – perspektivet er bredt og har som mål å kontrollere mest mulig av verdikjeden. For øyeblikket er det likevel vanskelig å sette en realistisk pris på eventuelle oppkjøp som følge av utsiktene. Prisen er ofte for høy, og timingen er feil.

« *Færre og mer effektive leverandører, er ett steg i riktig retning.*

Rolf M. Leknes
Administrerende direktør,
Circle Group

Selv om Circle Group har økonomiske krefter til å vokse, kan man for tiden ikke vite hvilke vei pilen peker – om markedet har nådd bunnen eller ikke.

Uansett er målet fortsatt klart. Det handler om å tenke nytt og tilby oljeselskapene det som skal til for å gjøre deres forretningsmodeller regningssvarende, sier Rolf M. Leknes. Færre og mer effektive leverandører, er ett steg i riktig retning.

-Nå har vi vært gjennom en periode hvor det enkelte selskap har kuttet maks kostnader. For mange er det snart ikke mulig å skjære mer. Er det fortsatt for dyrt for operatørene, må vi sammen finne nye og unike måter å gjøre jobben på, sier Leknes.

For at forholdene igjen skal normaliseres, må imidlertid én brikke på plass, mener Circle Group-sjefen. Aktørene, både på kunde- og leverandørsiden, må gjenvinne tilliten og samarbeidet som har vært så unikt for næringen.

-Det er dette som har bragt norsk oljevirksomhet dit vi er i dag. Og det er det som vil skape framtiden, sier Circle Group-sjefen.

Ringvirkningene av oljenedgangen brer om seg

Blant de ulike bransjene er det bygg og anlegg som har hatt mest markert nedgang i høst. Det har vært en nedgang fra 47 til 36 % positive bedrifter siden sist undersøkelse. Oljebedriftene fortsatt veldig utfordrende tider.

Uendret i industrien på lavt nivå
Industrien har samme dempede forventninger som ved sist undersøkelse (45 prosent), Forventningene innenfor varehandel har svekket seg siden forrige konjunkturbarometer, fra 51 til 47 prosent. Svekkelsen tyder på at ringvirkningene etter nedgangen i etterspørsel fra oljesektoren sprer seg til andre sektorer.

Svakere i bygg og anlegg
Det er forskjeller mellom fylker og bransjer. For industribedrifter i Hordaland er indeksen 52 prosent. Dette er høyere enn industribedrifter i Agder (47 prosent) og Rogaland (35 prosent). Utsiktene for industribedrifter i Rogaland er svake og trekkes ned av olje. Bedrifter innen bygg og anlegg er mest positive i Agder (49 prosent), mens forventningene er litt svakere i Hordaland (41 prosent) og svært svake i Rogaland (26 prosent). Forventningene innen varehandel er høyest i Hordaland (49 prosent), og noe svakere i Agder (47 prosent) og Rogaland (45 prosent). Det er interessant at utsiktene for varehandel er nokså samstemte mellom regionene. Dette skyldes trolig den lave renten, som støtter husholdningene i alle regionene, kombinert med at forskjellene i arbeidsledighet er nokså små.

Svak krone er positivt for eksportbedriftene
Blant eksportbedriftene har nedgangen fra forrige undersøkelse vært mindre enn for bedrifter uten eksport (som har falt fra 50 til 46 prosent positive). Den svake kronekursen bidrar, som ventet, til å løfte eksportbedrifter. Det er noe forskjeller i hvordan eksportbedriftene vurderer utsiktene, blant annet avhengig av bedriftens oljeeksponering.

Nedgangen i rente, og svakere utvikling i norsk økonomi, har bidratt til at den norske kronen har blitt ytterligere svekket i høst. Det øker norsk konkurransekraft gjennom at blant annet eksportbedrifter gjør det bedre og turisme styrkes.

Lav rente støtter privat konsum
Bedrifter som primært leverer til privatmarkedet er nøytrale i denne undersøkelsen (nedgang fra 53 til 49 prosent positive), mens bedrifter som leverer til bedriftsmarkedet er mer negative (44 prosent). Dette gjenspeiler at husholdninger og privat konsum er mer stabilt enn etterspørselen fra bedrifter.

Oljenedturen fortsetter for oljebedriftene
De svake forventningene til fremtidig utvikling vedvarer blant bedriftene med en høyere andel av omsetningen mot olje- og gassektoren.

Indeksen for bedrifter med 2/3 eller mer av omsetningen i olje- og gassektoren har falt fra 31 til 26 prosent, og er dermed svært svak. Det har vært en jevn nedgang blant oljebedriftene. Bedriftene er således mer negative jo mer oljeeksponering de har.

Det er interssant å se at det er høy omstilling i sektoren. Antallet bedrifter med mer enn 1/3 av omsetningen i olje- og gassektoren som har begynt å levere til andre sektorer i de siste 12 månedene holder seg godt oppe mot 30 prosent av bedriftene i denne kategorien.

For vurderingen av den økonomiske utviklingen de siste 12 månedene er også oljeeksponering viktig for bedriftenes vurdering. Jo høyere grad av oljeeksponering, jo lavere vurderes den økonomiske utviklingen. For bedrifter med 2/3 eller mer av omsetningen i olje og gass er indeksen på veldig lave 12 prosent. Det vil si at kun 12 prosent har hatt en positiv utvikling det siste året, mens hele 88 prosent har hatt en negativ utvikling.

Dette tyder på at også høsten har vært veldig krevende for bedrifter i olje- og gassektoren. Bedrifter uten oljeeksponering er nøytrale (indeksen er 50 prosent).

Fortsatt nedbemanning i oljesektoren
Forventningene til bemanning er også svakere for bedrifter med en høy andel av omsetningen til olje og gass. For bedrifter uten oljeeksponering er forventningene nøytrale (49 prosent), mens bedrifter med 2/3 eller mer av omsetningen til olje- og gassektoren har svake forventninger (kun 32 prosent positive). Forventningene til bemanning har falt siden forrige undersøkelse – uavhengig av oljeeksponering.

Omsetningsforventningene er også avhengige av grad av oljeeksponering. Bedrifter uten oljeeksponering er positive til utviklingen i omsetning de neste 12 månedene (60 prosent positive), mens bedrifter med 2/3 eller mer av omsetningen innenfor olje og gass har svært svake forventninger (kun 23 prosent positive).

Oljeprisen har vært svært lav siden sommeren og forventes å forbli lav i nærmeste fremtid. OPEC vedtok nylig å ikke kutte produksjonsvolumet, produksjonen i USA opprettholdes og etterspørselen er fortsatt lavere enn forventet. Dette bidrar til at forventningene til aktivitet og investeringer i petroleumssektoren forblir svake. Vi venter en oljepris på 50-55 USD per fat i 2016.

Bedriftene om utsiktene for egen virksomhet, fordelt på bransje
Andelen (i prosent) bedrifter som venter oppgang. Resten venter nedgang.

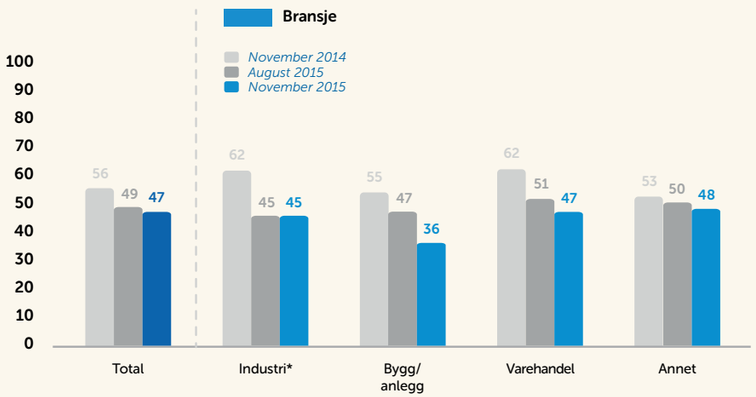

**) Inkludert bergverk/utvinning/el./gass/damp/VA/renovasjon.*
Lys grått er Q4 2014 og mørk grått er Q3 2015.

Bedriftene om utsiktene for egen virksomhet, fordelt på oljeeksponering
Andelen (i prosent) bedrifter som venter oppgang. Resten venter nedgang.

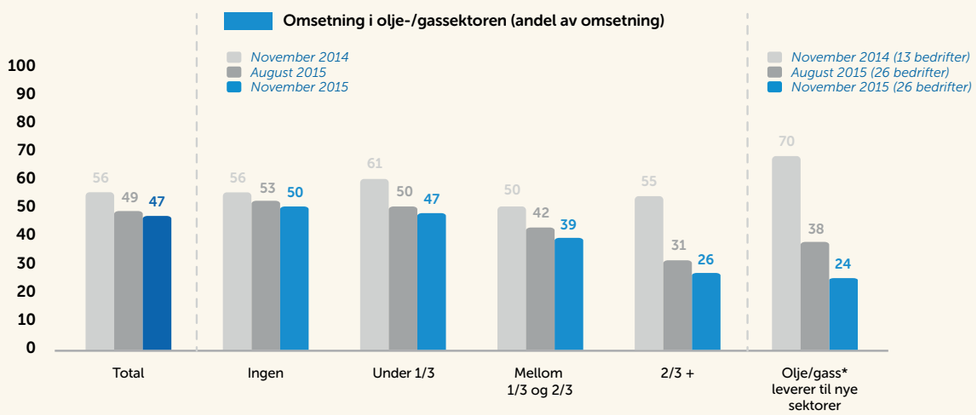

**) Omsetter mer enn 1/3 i/til olje/gass og har de siste 12 md. begynt å levere til nye sektorer.*
Lys grått er Q4 2014 og mørk grått er Q3 2015.

Tyssedals framtid er sikret, takket være satsing på teknologi som gir lavere utslipp.

Klimarevolusjon og industrisuksess i Tyssedal

Tizir-sjef Harald Grande

Etter vel tre måneders arbeid og 500 millioner kroner i investeringer, kan produksjonen ved hjørnestensbedriften Tizir Titanium & Iron i Tyssedal starte opp igjen. Prosessindustrien i Norge seiler i medvind, godt hjulpet av lavere kostnader og gunstig kronekurs. Dessuten er bedriften i Tyssedal blitt en miljøvinner!

For hør bare her. Tizir skal doble produksjonen, redusere CO2-utslippene med nær 90 prosent og bruke energien 60 prosent mer effektivt.

Bedriften sysselsetter vel 180 ansatte i Tyssedal ved Odda, omsetter for vel 1 milliard kroner i året og produserer titankonsentrat og såkalt høyrent råjern fra ilmenitt. Virksomheten har siden 2011 vært eid av engelske Tizir, som igjen er eid av franske Eramet og australske Mineral Deposits. Førstnevnte er kjent for flere smelteverk i Norge. Ved siden av anlegget i Tyssedal eier og driver Tizir gruven Grande Côte Operations i Senegal.

I mange produkter

Målet for virksomheten i Hordaland er en produksjon som etterlater et så lett økologisk fotavtrykk som mulig. Det har administrerende direktør Harald Grande og bedriftsledelsen hatt en ambisjon om lenge, og planene er støttet av statlige Enova. Tizir har fått en offentlig støtte på over 100 millioner kroner på veien mot et

Målet for virksomheten i Hordaland er en produksjon som etterlater et så lett økologisk fot-avtrykk som mulig.

Harald Grande
Administrerende direktør,
Tizir Titanium & Iron

bedre miljø, forteller Grande som ikke er så rent lite stolt av det de har fått til.

Verket i Tyssedal har også forbindelse til Rogaland ved at det mottar og foredler råvarer fra Titania i Hauge i Dalane. Tizirs virksomhet og produkter er for øvrig nærmere oss forbrukere enn det vi kanskje tror. Titankonsentrat og høyrent råjern finner vi igjen i blant annet vindturbiner, maling, tannkrem og legoklosser. Grunnen til at jern nettopp herfra er så populært, er kvaliteten. Delene i en turbin/vindmølle må være av høyeste kvalitet for å tåle påkjenningene fra naturkreftene over lang tid. Ikke alle smelteverk kan levere den råvaren som skal til for å klare dette.

Før høstens oppgradering hadde Tizir-ledelsen en omfattende gjennomgang og vurdering av ulike energialternativer ved den planlagte utvidelsen av produksjonen. Ved siden av hydrogen var både kull og gass blant alternativene. Det er valget av hydrogen som nå altså gir en CO2-reduksjon på 90 prosent og et vesentlig lavere energibruk.

Miljøeksport?

Tizirs viktigste suksesskriterium er kompetanse. Produksjonsprosessene knyttet til titankonsentrat og råjern er teknologisk komplisert og krever store energimengder. Ved siden av erfarne fagoperatører, har bedriften medarbeidere på bachelor-, master- og doktorgradsnivå. Det at bedriften har nådd målet om en drastisk reduksjon i utslipp, er interessant også for andre virksomheter innen prosessindustrien, både her hjemme og internasjonalt. Slik sett kan miljøteknologien fra Tyssedal bli en eksportvare også.

Når miljøutfordringene langt på vei er løst, er største utfordring produktivitet og kostnadsnivå som langsiktig forsvarer driften i Norge. Ved siden av kronekursen har Tyssedal-bedriften den senere tiden vært hjulpet av lavere kostnader knyttet til stort sett alle sider ved virksomheten. Det igjen skyldes blant annet lavere aktivitet innen oljevirksomheten, noe som også har gjort det lettere for bedriften å få tilgang på høykompetente medarbeidere. Vi skal ikke lenger tilbake enn et par år for å finne et prisnivå som, dersom Tizir hadde iverksatt oppgraderingen den gang, hadde kostet 2-300 millioner kroner mer. At det omfattende arbeidet ble igangsatt høsten 2015, var en vinn-vinn-situasjon for både bedrift og lokalsamfunn.

Selv om tidene nå er tøffe, er vi fortsatt optimistiske med tanke på framtiden. Rogaland skal igjen opp og fram.

Olav Stangeland
Daglig leder, Stangeland Maskin

Entreprenørene trenger mer jobb for å sikre kompetansen

Med 50-70 milliarder i samferdselsprosjekter i Rogaland de kommende 10 til 15 årene, er det behov for all tilgjengelig kunnskap i regionens entreprenørmiljøer. Viktigheten av å sikre og styrke kompetansen på lengre sikt, passer dårlig sammen med lavere aktivitet i markedet høsten 2015.

Olav Stangeland

Skal entreprenørene unngå flere permitteringer og oppsigelser det kommende halvåret, må nye oppdrag komme raskt, slår daglig leder i Stangeland Maskin, Olav Stangeland, fast. Ikke mange timene etter at en samlet bransje tidlig i desember kom på banen med krav om en pakke for å sikre aktivitet, og ikke minst kompetanse, svarte samferdselsminister Ketil Solvik-Olsen at tiltakene kommer. Det kan gi en viss sysselsetting i en krevende periode, tror og håper bransjen.

Mer vei for pengene

Situasjonen er imidlertid spesiell. For flere entreprenører melder om gode ordrereserver. Mange av de prosjektene som skulle ha vært i gang nå, er imidlertid satt på vent i påvente av bedre tider i næringslivet. Så lenge dette markedet har tørket inn, blir det heller ikke anleggsstart. Behovet for å opprettholde aktiviteten gjør at mange prosjekter i dag gjennomføres til priser under selvkost. Det er grenser for hvor lenge situasjonen kan være slik før bransjen for alvor bygges ned.

En fortsatt høy aktivitet selv i disse tidene, er en vinn-vinn-situasjon for både bransje og samfunn, mener Olav Stangeland og hans kolleger. Vi må flere år tilbake i tid for å finne priser på dagens nivå. Å bygge vei til 10 prosent lavere pris, er god samfunnsøkonomi. I tillegg vil hele regionen nyte godt av en mer effektiv trafikkavvikling på nye og bedre veier. Det i seg selv sparer miljøet og reduserer kostnadene som ikke minst næringslivet, har i kø.

Det er ikke nødvendigvis de største prosjektene entreprenørene i regionen håper blir satt i gang i disse tider. Skal man opprettholde aktiviteten på et akseptabelt nivå, er det mindre og mellomstore prosjekter i størrelsesordren 20-100 millioner kroner man ønsker igangsatt. En samlet bransje håper blant annet Statens Vegvesen har kapasitet til å iverksette så mange godkjente oppdrag som mulig i månedene framover.

Markedet fortsatt lokalt

De krevende tidene i entreprenørbransjen, er først og fremst et fenomen i Rogaland, selv om også bransjen i Hordaland gir signaler om et noe tøffere marked. I tider med færre oppdrag, vil noen entreprenører sette kursen mot markeder utenfor eget område. Det gjelder imidlertid ikke for Stangeland. Selskapet har hatt, og vil fortsatt ha, det primære markedet innenfor strekningen Egersund i sør og Randaberg i nord. Gjennom kjøp i Ryfylke den siste tiden, sist nå entreprenøren Brødrene Jørmeland i Hjelmeland, utvider imidlertid selskapet virksomheten i pakt med utviklingen i regionen når Ryfast etter hvert binder sammen Nord-Jæren og Ryfylke.

Selv om entreprenørene forbereder seg på store samferdselsprosjekter, mener Olav Stangeland at den totale kapasiteten i bransjen i Stavangerregionen må ned. I hans egen bedrift foregår det ved at brukt utstyr som biler og maskiner selges til utenlandske kunder, blant annet i Afrika.

-Når denne perioden er over vil både vi og andre i bransjen komme ut sterkere og mer tilpasset oppdragsmengden de kommende årene. Selv om tidene nå er tøffe, er vi fortsatt optimistiske med tanke på framtiden. Rogaland skal igjen opp og fram, sier Olav Stangeland.

Sverre Nergaard, prosjektleder for Eiganestunnelen og samarbeidet mellom Stangeland og entreprenørselskapet Implenia. Her sammen med sjeføkonom Kyrre M. Knudsen i SpareBank 1 SR-Bank ved tunnelinnløpet like ved Madlaveien i Stavanger.

Er det noen likhetstrekk med New Deal og Keynes idé om å investere i dårlige tider for å holde hjulene i gang?

- I prinsippet ville Keynes og hans etterkommere bejuble det Norge nå gjør. Regjeringen legger nemlig opp til å øke oljepengebruken ganske mye og stimulerer på mange måter et nytt og konkurransedyktig næringsliv. De fleste som investerer i dårlige tider får dessuten bedre priser enn vanlig. For en stat med god økonomi kan dette være en god ide, sier sjeføkonom Kyrre M. Knudsen.

For infrastruktur som veier, tunneller og jernbane er det særlig det vi kaller multiplikatoreffekten som er viktig. Den handler om at pengene sirkulerer flere ganger. Særlig gjelder dette investeringer på infrastruktur hvor entreprenøren først ansetter en graver. Graveren bruker for eksempel lønnen sin på Rema 1000 og lønner personen bak kassen. Og så går personen bak kassen på kino om kvelden og lønner nye folk igjen. Multiplikatoren er faktisk høyest i nedgangstider, som vi opplever nå. Ryfast er et godt eksempel. Det er nesten 1000 arbeidere som jobber direkte i prosjektet. I normale tider ville det typisk ha skapt omtrent like mange arbeidsplasser i andre sektorer. Men siden vi nå er i en bølgedal, og effekten er større enn normalt, kan vi anta at Ryfast i tillegg til direkte ansatte bidrar til 2-3000 arbeidsplasser til.

Arbeidsledigheten vil stige

Utsiktene til antall årsverk er svekket siden forrige undersøkelse. Andelen bedrifter som venter flere ansatte har falt fra 52 til 47 prosent. Det vil si at 53 prosent nå venter nedgang. Vi venter således at arbeidsledigheten i regionen vil øke noe fremover.

Forventningene blant industribedriftene er uendret siden forrige undersøkelse. Den største nedgang i forventning til antall årsverk er blant bedrifter innenfor bygg og anlegg, hvor 63 prosent av bedriftene nå forventer nedgang. Også i varehandelen er forventningene svekket sammenlignet med forrige undersøkelse. Indeksen er nå nær nøytral på 49 prosent. Bedriftene innenfor varehandel er likevel mer positive enn de andre bransjene.

De svakeste forventningene til bemanning finner vi i Rogaland, hvor 56 prosent av bedriftene forventer en nedgang i antall årsverk. Forventningene har falt mer i Hordaland og Agder enn i Rogaland, begge med 6 prosentpoeng.

Bedriftene har fortsatt mest positive bemanningsutsikter i Hordaland hvor 51 prosent av bedriftene forventer flere årsverk de neste 12 månedene.

Høy oljeeksponering svekker, ikke uventet, forventningene til bemanning de neste 12 månedene. Bedrifter med 2/3 eller mer av omsetningen i olje- og gass har tydelige forventninger til nedgang i antall årsverk. Indeksen er på 32 prosent, så syv av ti oljebedrifter venter færre ansatte.

Bedrifter med en høy andel eksport har høyere forventninger til antall årsverk enn bedrifter som kun opererer nasjonalt. 56 prosent av bedriftene som hovedsakelig opererer internasjonalt forventer en øking i antall årsverk de neste 12 månedene. For bedriftene som kun opererer nasjonalt forventer flertallet av bedriftene en reduksjon i bemanning. Dette er ikke uventet med tanke på at den svake kronen bidrar til å øke konkurransekraften for norske bedrifter internasjonalt.

De største bedriftene har lavest bemanningsutsikter. Kun 37 prosent venter flere ansatte.

Antall sysselsatte etter bosted

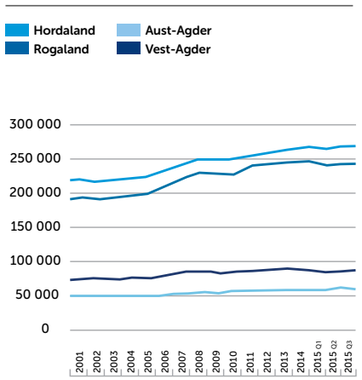

Kilde: SSB Arbeidskraftundersøkelse (AKU). Siste måling er fra tredje kvartal 2015.

De arbeidsledige flytter på seg

Arbeidsledigheten i Norge har steget siden oljeprisen falt høsten 2014, og da særlig på Vestlandet. Rogaland har en ledighet på noe over 4 prosent, Agder litt over 3,5 prosent og Hordaland nær 3 prosent. Norge har 3 prosent.

Bedrifter må sende inn meldinger om driftsinnskrenkninger til NAV dersom de skal permittere eller si opp minst 10 personer i løpet av et tidsrom på 30 dager. Slike varsler om innskrenkninger har økt i 2015 i Rogaland og Agder, og i noe mindre grad i Hordaland. Det er likevel ikke alle disse som blir arbeidsledige fordi: Det er ikke alle som mister jobben, noen finner ny jobb, noen pendlere flytter hjem, noen begynner å studere og noen pensjonerer seg.

Hvordan meldte driftsinnskrenkninger, arbeidsledighet og sysselsetting har utviklet seg i vår region, vises i tabellene nedenfor.

I Norge har antall jobber økt med 16.000 personer i 2015 ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) fra SSB. Arbeidsledigheten i Norge har steget fra 2,7 til 3 prosent i 2015.

I følge AKU er det store regionale forskjeller i sysselsettingsutvikling. I Rogaland har antall sysselsatte økt med 1000 personer siden 4. kvartal 2014, mens det ble meldt om reduksjoner i sysselsetting til NAV på 9.706 personer i samme periode. Det er således slik at antall jobber har økt selv om det er meldt om betydelige reduksjoner fra bedriftene. Siden aktiviteten har falt i oljesektoren, og arbeidsledigheten blant ingeniører har økt betydelig, vil økningen i sysselsetting bety at andre sektorer har ansatt flere. Nettoøkningen i sysselsetting vil også innebære at andre sektorer har økt sin sysselsetting mer enn oljesektoren har redusert antall sysselsatte.

I Hordaland har antall sysselsatte økt med 3000 personer siden 4.kvartal 2014. I Agder har antall sysselsatte falt med 3000 personer i samme periode. Økningen i arbeidsledighet i Agder var i perioden mindre enn fallet i sysselsetting, så noen av de som har mistet jobben har gått ut av arbeidsstyrken ved å for eksempel førtidspensjonere seg, ved å fortsette studiene eller ved å flytte ut av fylket.

Avviket mellom meldte driftsinnskrenkninger og realisert økning i arbeidsledighet er relativt stort og innebærer at bedrifter ikke kutter så mange som forventet, samt at høyt utdannet arbeidskraft finner seg jobb uten å gå innom NAV-systemet. NAV Rogaland antar at 80 prosent av varslene for 2015 har blitt realisert. Det innebærer at omtrent 3.300 personer har blitt sagt opp uten å registrere seg ledige hos NAV. Dette er personer som har fått seg ny jobb uten hjelp fra NAV, som har flyttet ut av regionen, eller som har gått ut av arbeidsstyrken ved å fortsette studier eller ved å førtidspensjonere seg.

"Mange av de høyt utdannete som har mistet jobben i forbindelse med fallet i aktivitet i oljesektoren får ny jobb raskt etter oppsigelse", sier Gustav Svane ved NAV Rogaland.

Bedriftene om utsiktene for bemanning, fordelt på geografi og bransje

Andelen (i prosent) bedrifter som venter oppgang. Resten venter nedgang.

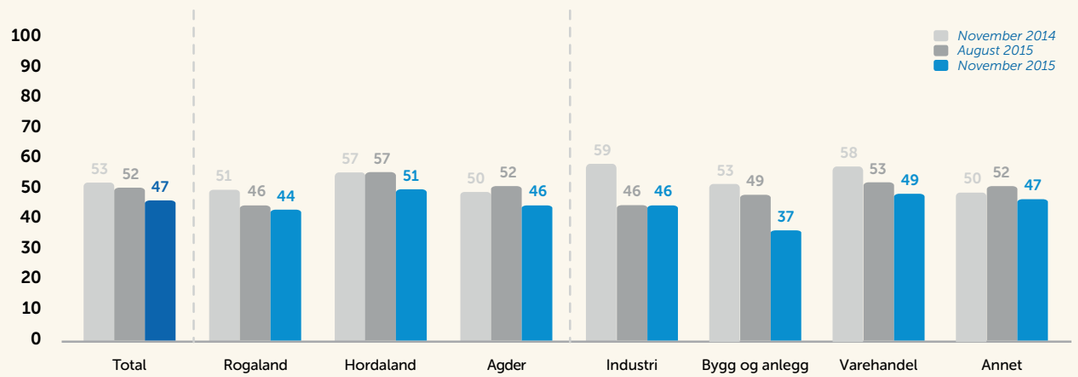

Arbeidsledighet. Registrerte ledige iht. NAV.

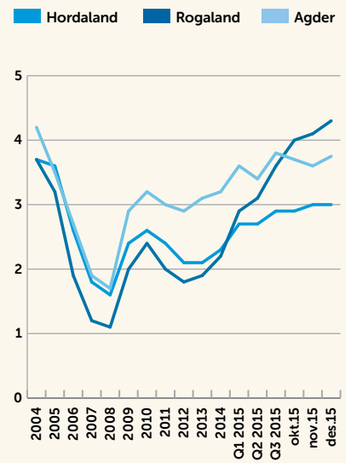

Kilde: NAV. Siste måling er fra desember 2015.

Rogaland	4. kv. 2014	1. kv. 2015	2. kv. 2015	3. kv. 2015	4. kv. 2015
Arbeidsledighet (%)	2,3	2,9	3,1	3,6	4,1
Arbeidsledige (antall)	5859	7391	7895	9297	10587
Sysselsatte (antall)	246.000	244.000	246.000	247.000	-
Nedbemmaning (varslet til NAV)	2305	2285	4051	3370	-
Avvik: nedbemmaning - nye arbeidsledige	2027	753	3546	1968	-

Hordaland	4. kv. 2014	1. kv. 2015	2. kv. 2015	3. kv. 2015	4. kv. 2015
Arbeidsledighet (%)	2,3	2,7	2,7	2,9	3,0
Arbeidsledige (antall)	6150	7176	7208	8045	8208
Sysselsatte (antall)	267.000	265.000	269.000	270.000	-
Nedbemmaning (varslet til NAV)	894	2110	1133	1206	-
Avvik: nedbemmaning - nye arbeidsledige	1296	1084	1101	369	-

Agder	4. kv. 2014	1. kv. 2015	2. kv. 2015	3. kv. 2015	4. kv. 2015
Arbeidsledighet (%)	3,0	3,5	3,3	3,8	3,6
Arbeidsledige (antall)	4543	5241	4968	5603	5449
Sysselsatte (antall)	144.000	140 000	143 000	141 000	-
Nedbemmaning (varslet til NAV)	280	902	601	2440	-
Avvik: nedbemmaning - nye arbeidsledige	550	205	874	1805	-

Mindre regionale forskjeller

I forrige undersøkelse var Hordaland mest positive og Rogaland mest negative. Nå har forventningene i Hordaland falt til nær nøytralt nivå. Dette er det samme som Agder. Rogaland er uendret og fortsatt lavest.

Forventingene blant bedriftene i Hordaland har falt fra 56 til 50 prosent. Agder er nær uendret på omkring 50 prosent. Rogaland er uendret på 42 prosent. Det er altså tydelige forskjeller innad i regionene. Forventningene har falt mest i Hordaland (fra 56 til 50 prosent), de er nøytrale i Agder (51 til 49 prosent), mens de har forblitt lave i Rogaland (42 prosent). Både bedriftene i Hordaland og Agder er nøytrale, mens det fortsatt er svake forventninger til fremtidig utvikling i Rogaland.

Vurderingen av økonomisk utvikling de siste 12 månedene er lavest i Rogaland (36 prosent), høyere i Hordaland (46 prosent), og høyest Agder (49 prosent). Forventningene til omsetning holder seg greit i alle fylkene. 49 prosent i Rogaland, 58 prosent i Agder og 60 prosent i Hordaland. Dette innebærer at bedriftene venter stabil til økt omsetning. Forventningene til lønnsomhet er noe svakere (hhv. 43, 48 og 48 prosent), men er fortsatt nært nøytralt nivå.

Forventningene til investeringer er litt lavere i Rogaland (40 prosent) enn i Hordaland (44 prosent) og Agder (44 prosent). Forventningene har falt litt i Hordaland og Agder, mens de er omtrent uendret i Rogaland.

Rogaland har fortsatt lavest forventninger til antall årsverk (44 prosent), mens forventningene har falt i både Agder (fra 52 til 46 prosent) og i Hordaland (fra 57 til 51 prosent). Forventningene til ordrereserve er også lavest i Rogaland (43 prosent), litt høyere i Agder (47 prosent) og nøytrale i Hordaland (49 prosent).

Forventningene til utviklingen i norsk økonomi er svært lik mellom fylkene (hhv. 16, 17 og 18 prosent i Rogaland, Hordaland og Agder). I forrige undersøkelse var bedrifter i Hordaland klart mer positive til utviklingen i norsk økonomi enn bedrifter i de to andre fylkene, men denne forskjellen er nå utjevnet.

Forventningene til eget fylkes økonomi varierer fortsatt litt mellom regionene, men forskjellene er mindre enn de var ved forrige undersøkelse. Forventningene til Hordaland har falt mest (fra 27 poeng til 16 prosent). Forventningene til Rogaland er fortsatt lavest (12 prosent), mens forventningene til Agder er midt mellom Hordaland og Rogaland (14 prosent).

Bedrifter i Agder er mindre negative til konkurrenters økonomiske utvikling (38 prosent) enn bedrifter i Hordaland (35 prosent) og Rogaland. Alle bedriftene, uavhengig av fylker, forventer nær uendret eksport i de neste 12 månedene. Forventningene til leiepris for næringseiendom varierer mellom fylker. Bedrifter i Rogaland har lavest forventninger (19 prosent). Bedrifter i Hordaland (31 prosent) og Agder (32 prosent) er mindre negative. Forventningene til boligpriser i privatmarkedet er også lavest i Rogaland (15 prosent) og mindre negative i Hordaland (39 prosent) og Agder (39 prosent). Forventningene til utvikling i privatøkonomi varierer mellom Rogaland (44 prosent) som har relativt svake forventninger til utviklingen i privatøkonomi de neste 12 månedene og Hordaland (53 prosent) og Agder (52 prosent) som har nøytrale forventninger.

Fylkesvise forskjeller

Andelen (i prosent) bedrifter som venter oppgang. Resten venter nedgang.

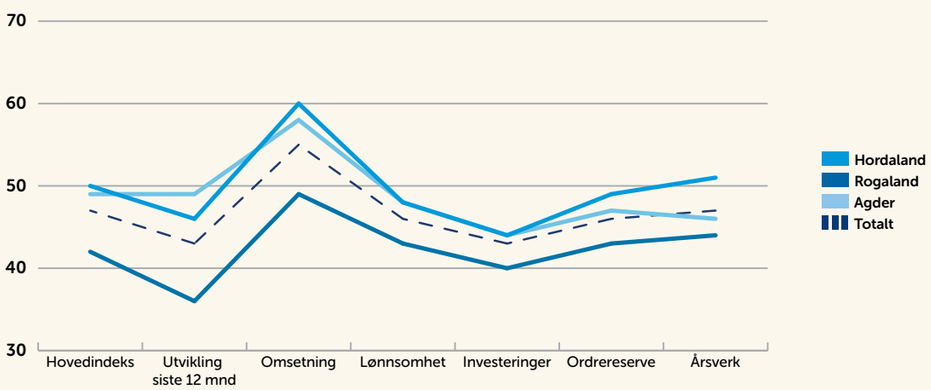

Slik står det til i regionene

Erik M. Throndsen, regiondirektør bedriftsmarked Hordaland:

Hordaland har for tiden et avventende næringsliv, hvor store investeringer utsettes. Unntak er større prosjekter i Indre Hardanger. Videre ser vi en tilbakegang i oljerelatert industri som skaper økende ledighet i næringsarealer, spesielt i Bergen Sør (Kokstad/Sandsli).

Innen havbruk har vi hatt rekordhøy aktivitet som nyter godt av lav kronekurs. Dette i likhet med annen eksportrettet industri. Bergen opprettholder sin posisjon som landets nest største finansby med i underkant av 6.000 ansatte, samtidig som byen har styrket sin posisjon som turistdestinasjon. Sistnevnte som følge av valutakursen. Forventninger til Media City Bergen som vil stå ferdig i 2017, kan demme opp for redusert sysselsetting i tradisjonelle media.

Pål Martin Eidsaa, direktør bedriftsmarked Sør-Rogaland:

Detaljhandelen i Sør-Rogaland er foreløpig uendret. Når det gjelder boligbygging ser vi ikke bare en sterk reduksjon i byggingen av nye prosjekter, men også en nedgang i boligsalg. Industrinæringen opplever også stadig mer krevende tider.

Den svekkede norske kronen sørger for at den eksportrettede næringen kompenserer for noe av etterspørselsbortfallet, og kan muliggjøre nye markeder internasjonalt. Selskapene ser etter nye muligheter, noe som gir økt etterspørsel og konkurranse om offentlige avtaler og oppdrag.

Runar Skarstein, regiondirektør bedriftsmarked Haugalandet:

Haugesundregionen er som et Norge i miniatyr - delt. Vi opplever nå at flere offshorerederier og oljeservicebedrifter går utfordrende tider i møte. Samtidig blir dette veid opp av de som får betydelig hjelp av at verden ellers drar nytte av lave energipriser og svak kronekurs. Eksempler er eksportbedrifter og konvensjonell shipping. På Haugalandet har også hjørnestensbedrifter som Aibel og Kværner blitt tildelt betydelige kontrakter som vil sikre sysselsetting i mange år fremover.

Med et særdeles lavt rentenivå – som i skrivende stund tegner til å bli enda lavere – og et boligmarked med priser som over flere år nå har vært ca. 50 % av det vi finner i Bergen og Stavanger - borger dette for en robusthet som vil være avgjørende både for private- og bedrifters evne til å klare seg. Som vi sier på Haugalandet: Silda har forsvunnet før, men vi klarer oss. Alltid.

Leif Pedersen, regiondirektør bedriftsmarked Agder:

På Sørlandet er det store spørsmålet hva som blir ringvirkningene av de store nedbemanningene i oljeservicebedriftene. Det er dette som stjeler overskriftene ved utgangen av 2015. I tillegg er det store forventninger knyttet til vei- og infrastrukturprosjekter i regionen fremover, hvor etableringen av Nye Veier AS i Kristiansand ble godt mottatt som nyhet.

Den eksportrettede prosessindustrien nyter godt av svak kronekurs, og har videre behov for økt arbeidskraft. Med andre ord er det fremdeles en sterk todeling av økonomien i landsdelen, og bortfall av arbeidsplasser i oljeservicenæringen kan delvis kompenseres for av større optimisme i andre næringer som er mindre avhengig av oljepris.

Bunnen er ikke nådd

Bedriftene har fortsatt svake forventninger til ordrereserve, investeringer og lønnsomhet. Dette indikerer at bunnen ikke er nådd.

Bedriftenes forventninger til investeringer de neste 12 månedene er uendret på nokså lavt nivå fra forrige undersøkelse (43 prosent). Forventningene for industribedrifter har steget (37 til 41 prosent). Den største nedgangen er bygg og anlegg (42 til 31 poeng).

Forventningene er stabile i Rogaland, mens de har falt litt i Hordaland og Agder. Bedrifter med oljeeksponering har fortsatt lave utsikter, men forventningene er nokså stabile siden forrige undersøkelse. Det er faktisk en liten oppgang i forventningene blant bedriftene med 2/3 eller mer av omsetningen til olje- og gassektoren. Investeringene er på et høyt nivå for infrastruktur og fastlandsinvesteringer, men de svake forventningene blant oljeindustrien dominerer. Lavere investeringer indikerer at fremtidig produksjon vil falle. Samlet sett tyder dette på at bunnen ikke er nådd.

Forventningene til ordrereserve er nær uendret. Forventningene er lavest blant bedrifter innenfor bygg og anlegg. Forventningene har falt i løpet av høsten fra 42 til 29 prosent.

Industribedriftene har blitt noe mer positive til fremtidig ordrereserve enn ved forrige undersøkelse. Indeksen har steget fra 42 til 48 prosent. Forventningene i varehandelsbransjen er svekket, fra 50 til 44 prosent. Det største fallet i forventninger finner vi i Hordaland, fra 53 til 49 prosent. Forventningene er fortsatt lavest i Rogaland, selv etter en liten økning, fra 40 til 43 prosent. Forventningene har vært stabile i Agder og er nær nøytralt. Med utsikter til lavere ordrereserve vil trolig produksjonen falle, så dette tyder på at bunnen ikke er nådd.

Forventningene til lønnsomhet er nær uendret. Forventningene har blitt redusert blant industribedrifter, fra 47 til 39 prosent. Forventningene har falt litt for bygg og anlegg, mens de er stabile for varehandelsbedrifter. Forventningene til lønnsomhet er fortsatt lavest i Rogaland, mens både Hordaland og Agder er nær nøytralt nivå. Oljeeksponering svekker forventningene til lønnsomhet. Nesten åtte av ti bedrifter som har over 2/3 av omsetningen innen olje og gass forventer lavere lønnsomhet de neste 12 månedene. Grunnen til fallet i lønnsomhet er at dempet etterspørsel gir økt konkurranse om oppdragene. Dette presser priser og lønnsomheten ned.

Bedriftene om utsiktene for egen virksomhet, fordelt på investeringer og ordrereserver, inndelt i fylke og sektor. Andelen (i prosent) bedrifter som venter oppgang. Resten venter nedgang.

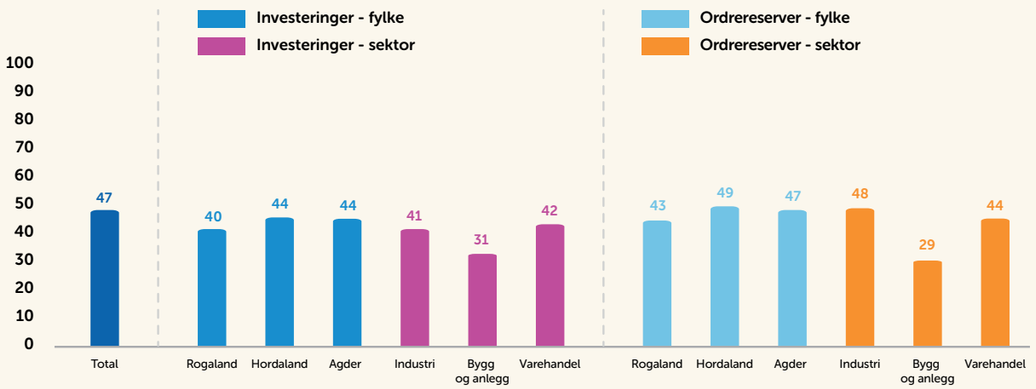

Møter markedsutfordringene med innovasjon og miljøsatsing

I stedet for å la seg rive med av frustrasjon over prispresset i byggebransjen, satser Bergensbedriften TEVAS på nyskaping. Å kunne levere prefabrikkerte moduler, gir 20-25 prosent kortere byggetid og vel 10 prosent lavere kostnad.

TEVAS - Teknisk Entreprenør Vest AS - ble etablert 2001, og er en teknisk totalentreprenør innen utvikling, prosjektering og gjennomføring innen rør, ventilasjon og elektro. Selv om dagens marked er mer krevende enn for bare et år siden, mener daglig leder Tom Chr. Eide at bransjen må ha ryggrad til å leve med svingninger. Han er mer opptatt av å finne unike nisjer enn å la seg frustrere over utfordringene som preger markedet akkurat nå.

Leverer ferdige moduler

Den Bergensbaserte virksomheten arbeider utelukkende med bedriftsmarkedet, hvor veksten blir moderat de kommende årene. I stedet satser TEVAS på den delen av markedet hvor det fortsatt er god aktivitet, det vil si innen prosjekter knyttet til hoteller, idrettshaller, kombibygg og sykehjem.

For å kunne arbeide langsiktig og mer upåvirket av svingningene i markedet, satser TEVAS på to hovedretninger: Innovasjon og miljø.

-Vi har et innovasjonsprogram for å redusere byggekostnader. For vår del gjøres det på Røros der vi får prefabrikkert enheter til for eksempel ventilasjon, belysning og brannsikring. Her testes alt før det leveres til byggeplassene. Det er flere gevinster ved å tenke og jobbe slik. Ved siden av at kostnadene blir lavere på grunn av kortere produksjonstid, blir kvaliteten på det endelige produktet høyere. I tid sparer vi kan hende 20-25 prosent gjennom denne måten å produsere på, mens kostnadene eksempelvis ligger vel 10 prosent under nivået ved bygging direkte på anleggsplassen, forteller Tom Chr. Eide.

Miljøsertifisering

Den andre hovedretningen for Tevas, er kompetanse innen miljø. Bergensselskapet leverer byggeprosjekter som sertifiseres i henhold til BREEAM NORs kriterier. Gjennom det har man fokus på et totalt miljøregnskap knyttet til bygg, det vil si alt fra ledelse til energibruk, transport, vann, avfallshåndtering, forurensning og innemiljø, for å ha nevnt noe.

Tom Chr. Eide, TEVAS

-Innen det profesjonelle markedet er det i dag to hovedretninger: De byggherrer som bygger det enkleste og det billigste, og som holder seg til myndighetenes minimumskrav. Og så de mer industrielle investorene som tenker langsiktig, og som har fokus på miljø. De er på jakt etter de mest attraktive leietakerne som nettopp legger vekt på miljøsiden. Vi ser også at miljø er noe de store, internasjonale investorer ser på når de vurderer prosjekter i Norge, sier TEVAS-sjefen.

Tom Chr. Eide mener de tekniske fagene i byggebransjen har et stort potensial når det gjelder nyskaping.

-Det har vært en omfattende utvikling i bransjen i forhold til produkter og produktegenskaper. Men mye av selve jobben gjøres på samme måte som da jeg begynte i bransjen for over 30 år siden. Det var vi tenkt å gjøre noe med, sier han.

Såkalte BREEAM-sertifiserte prosjekter, her representert ved to nybygg i Bergensområdet, er stadig viktigere for profesjonelle byggherrer.

John G. Bernander er spent på hvordan ledighetstallene på Agder vil utvikle seg ut over våren.

På Agder holder folk pusten

Det store spørsmålet er hvor dramatiske følgene av det siste årets innskrenkninger i oljeindustrien blir. Hjørnestensbedriften National Oilwell Varcos varsling av nye oppsigelser før jul, skaper ikke akkurat mer håp i de to Agder-fylkene.

Om det er et spesielt fenomen i den sørligste landsdelen eller ikke, vet trolig ingen. Men faktum er at inntil desember var det knapt mulig å registrere særlig økning i ledigheten blant ingeniører her. Derfor er det knyttet stor spenning til hvordan ledighetstallene ser ut fra januar 2016 og ut over. Trolig vil man da se at tallene øker.

Det er ikke mer enn et par år siden den såkalte Node-klyngen bestående av over 50 oljerelaterte bedrifter i regionen, hadde over 10.000 ansatte, en ordrereserve på cirka 100 milliarder kroner og en årlig omsetning på over 40 milliarder kroner.

Hvor høyt fallet blir etter hvert som følgene av ordretørken slår inn, kan man bare spekulere i.

Fra høy lønn til ledighet

-Men at det blir følger, er det ingen tvil om. I en periode var det store forventninger til utviklingen i offshoremarkedet i Brasil. Men også mye av denne reserven faller bort, sier John G. Bernander, sentral i ulike næringslivssammenhenger i den sørligste landsdelen. Også Bernander er

> *Vi skal være spesielt obs på de unge som de senere årene har hatt gode og høytlønnede jobber, og som har tatt seg råd til et høyt forbruk.*
>
> *John G. Bernander*

spent på hvordan ledighetstallene for Agder vil utvikle seg. Spørsmålet er blant annet om det øvrige næringslivet absorberer de i regionen som nå blir ledige, sier han.

Ingen er særlig bekymret for flertallet i landsdelen, de som fortsatt har en trygg og stabil jobb. De nyter blant annet godt av lave renter, som igjen gir gode tider. Mer bekymret kan man være for de høytlønnede som har mistet jobben, og som vil stå overfor en helt ny situasjon. Ved siden av å miste kjøpekraft, vil mange av dem kunne slite med låneforpliktelser og annet som ble inngått i en langt lysere tid.

-Vi skal være spesielt obs på de unge som de senere årene har hatt gode og høytlønnede jobber, og som har tatt seg råd til et høyt forbruk. En del av disse har lavere utdanning. Ved siden av å slite med å få seg ny jobb, må mange av disse akseptere et skikkelig kutt i lønnsnivå. Også her svekkes kjøpekraften, noe varehandelen på Agder merket tidlig høsten 2015.

Fornybar skaper muligheter

På Agder som i Rogaland og andre offshoretunge områder, er spørsmålet hvordan kompetanse og teknologi opparbeidet i de gode oljeårene nå kan brukes på nye områder. John G. Bernander og andre ledende næringslivsrepresentanter i sør ser drift og vedlikehold av offshorefelt, tradisjonelt sett et tungt område for Rogaland, som muligheter også for bedriftene i sør.

Et annet område med potensial er avvikling og stenging av felt, et område hvor det, forutsatt at det prioriteres fra myndighetenes side, er mye som skal gjøres i mange år framover. I kraft av engasjementet i Viking Heat Engines, et selskap som har teknologi innen elektrisitetsproduksjon, er Bernander også opptatt av de mulighetene landsdelen har innen fornybar energi.

-Det er ingen tvil om at kompetansen fra oljevirksomheten er komplementær med det som skjer innen fornybarområdet. Slik sett burde alle regioner med mye kunnskap på dette området ha et konkurransefortrinn, sier han.
Bernander viser til Regjeringens prioritering av å bygge opp et forskningsmiljø i Agder som skal teste ut innovative løsninger, og tror universitetet vil stå sentralt i det som skal skape framtidens sterke næringsgrunnlag i regionen.

Lettere å få folk

-Her er med andre ord mye på gang. Og så må vi ikke glemme at oljevirksomheten fortsatt vil veie tungt også for Agder i mange, mange år framover. Når markedet igjen tar seg opp, har vi en kompetanse i verdensklasse. Så det er ingen grunn til å avskrive det som skjer utenfor kysten vår, sier John G. Bernander.

Trond Fekjær, daglig leder for Visinor i Kristiansand

På Agder som ellers i oljetunge områder har labrere tider offshore gitt grunnlag for vekst ellers. Trond Fekjær representerer Visinor, et av landets ledende selskaper innen fjellsikring og betongrehabilitering. Virksomheten er på plass i mange vegprosjekter over hele landet, og sørger for at trafikantene kan ferdes trygt. I tillegg driver man rehabilitering av betong, eksempelvis på kaier. De ansatte i Visinor er i stor grad anleggsarbeidere. Inntil oljevirksomheten flatet noe ut hadde Fekjær, som andre, problemer med å rekruttere folk. Da han for en tid siden annonserte to ledige stillinger i selskapet, kunne han vrake og velge mellom 140 søkere.

De ansatte i Visinor har en fordel som mange andre i arbeidslivet ikke har. De er villige til å flytte på seg. Den egenskapen mener både Trond Fekjær og John G. Bernander er en styrke i arbeidslivet. I framtiden vil mobilitet være en styrke i seg selv når man skal søke jobb, tror de begge.

Tror bedre om oss selv enn andre

Bedriftene har svake forventninger til konkurrenters økonomiske utvikling. Syv av ti forventer at den økonomiske utviklingen til konkurrentene blir svakere fremover.

Forventningene er lavest blant bedrifter innen bygg og anlegg
Den er litt høyere blant industribedrifter og varehandelsbedrifter. 76 prosent av bedriftene innen bygg og anlegg forventer svakere utvikling blant konkurrentene. Bedrifter i Rogaland har lavest forventninger, mens bedrifter i Agder er mindre negative til konkurrenters økonomiske utvikling. Oljeeksponering svekker forventningene. For bedrifter uten oljeeksponering forventer 36 prosent av bedriftene bedre økonomisk utvikling. For bedrifter med høy oljeeksponering forventer kun 18 prosent bedre utvikling.

Eksportutsiktene er nær nøytrale
Den svake valutakursen bidrar til at norske eksportvarer og -tjenester er billigere enn de var tidligere. Import blir dyrere. Dette øker konkurransekraften til norsk næringsliv. Det er omtrent like mange bedrifter som forventer en økning i eksport de neste 12 månedene som antall bedrifter som forventer en nedgang. Industribedrifter er mer positive til eksportutviklingen. 56 prosent av industribedriftene forventer at eksporten vil øke.

Noe lavere leie for næringseiendom
Forventningene er nokså lave for leiepris innen næringseiendom. 74 prosent forventer at leieprisene vil synke det neste året. Forventningene er lavest for industri og bygg og anlegg. De er lavest i Rogaland hvor 81 prosent av bedriftene forventer lavere leiepriser. Bedrifter uten oljeeksponering har høyere forventninger enn bedrifter med en høy andel oljeeksponering.

Vi forventer et fall i leieprisene på omtrent 5 prosent i 2016 i Bergen og Stavanger, mens det forventes mindre nedgang i Kristiansand. Prisene forventes å stabiliseres i 2017.

Det ventes noe fall i boligpriser
Syv av ti venter nedgang i boligprisene. Forventningene er høyest blant bygg og anlegg, mens de er svakere for bedrifter innen industri og varehandel. Bedrifter i Hordaland og Agder har like forventninger, mens bedrifter i Rogaland har lavere forventninger til prisutvikling. Vi forventer en nedgang i boligpriser i Rogaland på omtrent 5 prosent i år og i 2016. I Hordaland forventes prisene å stige med omtrent 5 prosent i 2016. I Agder ventes det at prisene vil stige litt det kommende året.

Utsiktene til egen privatøkonomi er nær nøytralt nivå
Forventningene til privatøkonomien er nøytrale. Det er like mange positive som negative. Varehandel har litt høyere forventninger enn industri, bygg og anlegg. Forventningene er lavere i Rogaland enn i Agder og Hordaland. Graden av oljeeksponering svekker forventningene til privatøkonomien.

Fylkesvise forskjeller

Andelen (i prosent) bedrifter som venter oppgang. Resten venter nedgang.

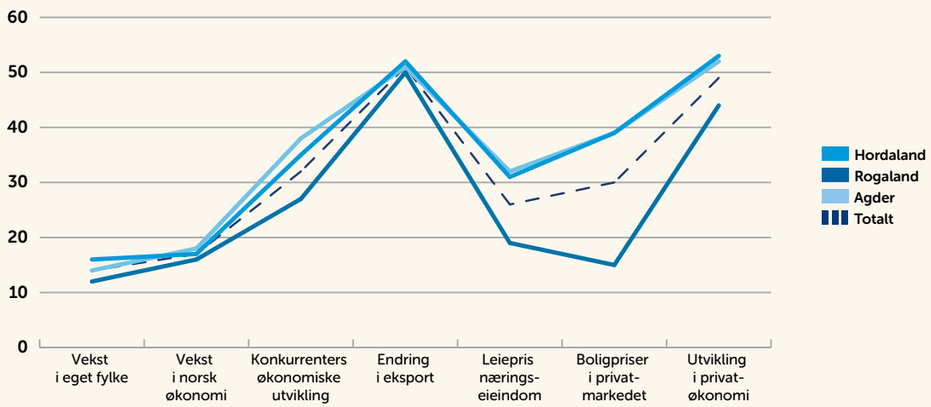

Verden, Norge og oljeprisen

1. **For 2016 ventes det at den lave oljeprisen vil bidra til noe høyere vekst i verdensøkonomien.**
   Lavere vekst i Kina og Asia motvirkes av høyere vekst i Europa og USA.

2. **Oljeprisen er nær halvert det siste året. Vi venter forsiktig oppgang neste år, og opp mot 70-75 dollar per fat i 2018.**
   Nedgangen skyldes i hovedsak økt tilbud av olje og dempet etterspørsel. Tilbudet har økt, særlig fra USA, men også fra OPEC og Russland. Det er tegn til at den lave prisen bidrar til å dempe tilbudet og stimulere etterspørselen, men det vil ta tid før markedet er i balanse. Vi anslår et gjennomsnitt på 50-55 dollar fatet for neste år.

3. **Oljenedgangen demper norsk økonomi, men vi venter vekst også i 2016.**
   God vekst i petroleumssektoren har løftet norsk økonomi de siste årene. Nedgang i oljeinvesteringene demper norsk økonomi og 2015 og 2016. Vi venter likevel vekst fordi det er god støtte fra lave renter, svak valutakurs, vekst i verdensøkonomien og offentlig og privat konsum.

Oljepris

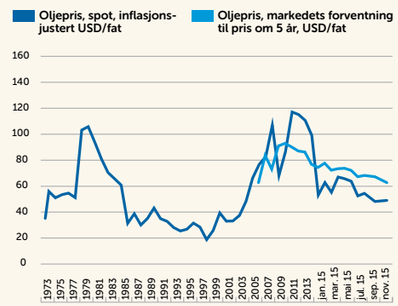

Oljeinvesteringer, mrd kroner (inflasjonsjustert)

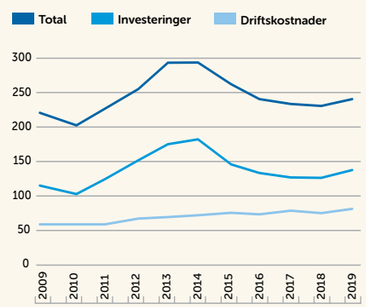

Valutakurser. Målt mot norske kroner

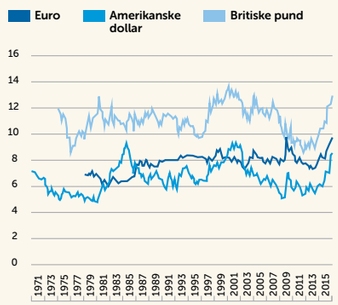

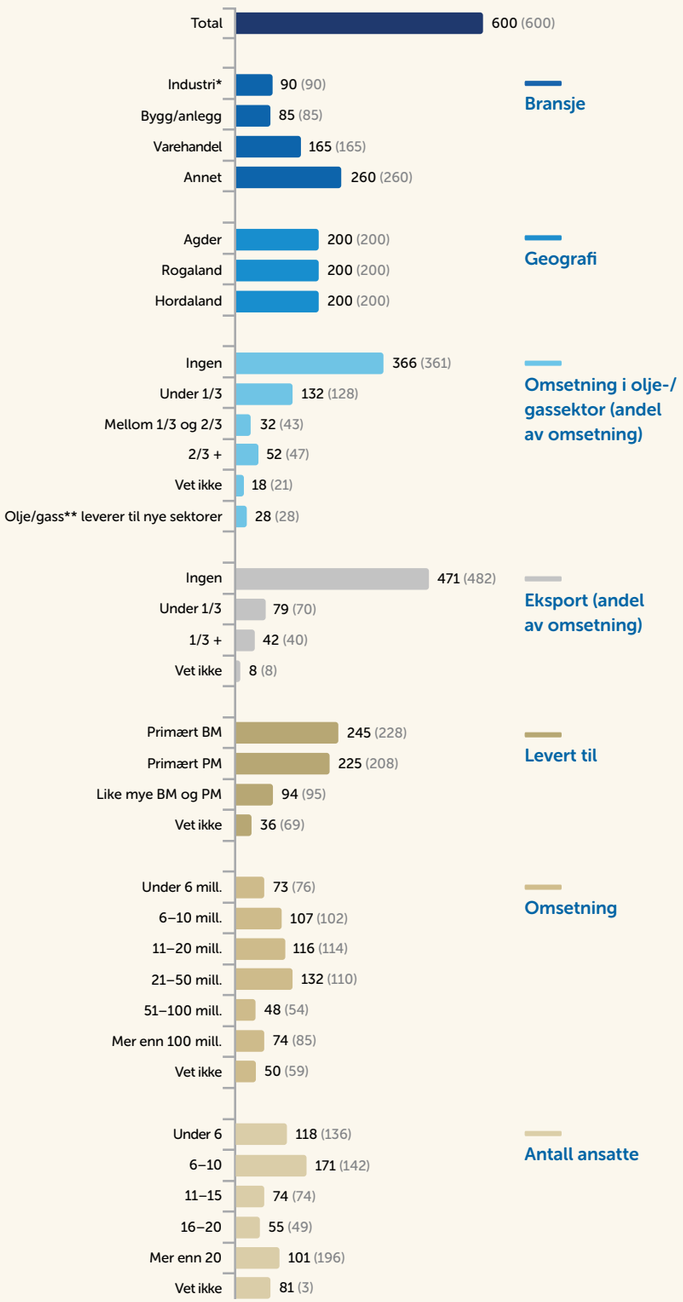

Tall i parentes er fra forrige undersøkelse.

**) Inkludert bergverk/utvinning/el./gass/damp/VA/renovasjon.*
***) Omsetter mer enn 1/3 i/til olje/gass og har de siste 12 md. begynt å levere til nye sektorer.*

Respondentene

600 bedrifter har vurdert utsiktene for de viktigste drivkreftene de kommende 12 månedene samt vurdert utviklingen siste 12 måneder.

Resultatene blir gjengitt som en såkalt diffusjonsindeks der 50 er nøytralt nivå. Indeksen er andelen (i prosent) positive bedrifter. Resten er negative. Bedriftene er spurt om utviklingen fremover blir bedre, lavere eller uendret. Deretter blir halvparten av de som svarer uendret lagt til de som har svart bedre. Slik får man andelen positive bedrifter. Dersom det er flere positive enn negative svar, blir indeksen høyere enn 50. Dersom det er flere negative enn positive svar, blir indeksen lavere enn 50. Indeksen har tyngdepunkt mot 50. Dette innebærer at det skal mer for å løfte og senke indeksen jo lenger man er fra 50.

Følgende seks indikatorer vektes likt til en hovedindeks:
1. Antall årsverk
2. Omsetning
3. Lønnsomhet
4. Investeringer
5. Ordrereserve
6. Generell økonomisk utvikling de siste 12 månedene

Undersøkelsen er gjennomført i samarbeid med TNS Gallup.

Vi setter setter stor pris på din tilbakemelding

Har du synspunkter eller tilbakemeldinger på dette Konjunkturbarometet, vennligst ta kontakt med Kyrre M. Knudsen.

E-post: kyrre.knudsen@sr-bank.no
Telefon: 938 83 518

Utgivelser

Konjunkturbarometeret:
Januar 2016
September 2015
Januar 2015

Rapportene finner du på sr-bank.no/konjunkturbarometer

Markedsundersøkelsen (næringseiendom):
Bergen – Desember 2015
Stavanger – November 2015
Stavanger – Mai 2015
Stavanger – November 2014

Rapportene finner du på em1ne.no

SpareBank 1 SR-Bank

www.sr-bank.no